

Bertsio informatiko honen egilea: Josu Lavin; Urkiola, 1-1C 48990 - Getxo (Bizkaia).

Klasikoen Gordailuan:

<http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/E/ElizanburuJBAdame.htm>

Klasikoen Gordailuak egindako lanak oro dominio publikokoak dira, eta, Jabego Intelektualaren Legearen arabera jatorrizko idazlanak bestelako eskubiderik ez baleuka, nahi bezala erreproduzi daitezke.

PIARRES ADAME

Saratarraren zenbait hitztorio

Laphurdiko eskuaran

Jean Baptiste Elizanburu

1en KAPITULA

NON, NOIZ ETA NOLA EZAGUTU NUEN PIARRES ADAME

Mila-zortzi-ehun eta berrogoita bortzean, Buruilaren hastean, aste-lehen goiz batez, Sarako ezkilak bederatzi orenak yotzen zituelarik, muthiko gazte luxe bat, hamabortz urtheren ingurua nonbait han zukena, Leheteko yauregiaren hegian barna Azkaingo bidean haya-haya zohan.

Gizonek bezala egin nahiz, bizkarrean ezarria zuen maripulisa, makhila txar baten gainean trebeska, eta lephoan artha handirekin inguratua zuen xerrenda nabar eta herxiak erakustera ematen zuen igandetako arropekin aphaindurik bideari lothua zela.

Itxuraz muthiko horrek bazuen adin bereko muthiko hainitzen egite. Geldirik iduri zuen xirio bat, zabilanean, xarlango bat.

Borda-handiko aldapa gora muthiko hori ikhusi zuenak igaten, erranen zuen bazuela, xarlangoaren itxuraz bertzerik, erran nahi baita itxurarekin abilezia.

Beraz, gantzak hanbat trabatu gabe, mendixka horren gainera igan zenean, bertze aldean den erreka zolara yauxi baino lehen, gure muthikok, begikolpe batez, besarkatu zuen San Inaziora heltzeko segitu behar den orga-bide luzea, esperantza izan balu bezala bideko lagun baten han ikhustea.

Nahiz denbora hartan ez ziren bide hortan astean lau arima ibiltzen, ortzirarez salbu, zeinetan baita Doni-Yoaneko merkhatusa, fortunak nahi izan zuen, egun eta oren berean, kausi zadin gizon bat bide beraz Azkaingo aldera zohana.

Ikhusteko zen orduan muthiko horren zangoek, patarra gora on baziren, patarra behera zer balio zuten! Ximizta bezala bide laburrez firrindan erreka-zolara yaxirik, ur baten gainetik salto eginik, gure muthikoak, Amen errateko behar den denboran, orgabidea iragan zuen, eta, aitzinean zohan gizonak bazituen oraino ehun bat urhax bedere egiteko San-Inazioko kaperarat heldu baino lehen, muthikoa yadanik aldean baitzuen.

Gizonaz mintzatu baino lehen, erran dezagun muthikoaz azken hitz bat. Yakin zazu beraz, irakurtzaile maitea, muthiko hura zela lerro hauk hemen iskribatzen dituen bera, eta nola hartua baitut luma eskuan, ez nitaz mintzatzeko bainan nere bideko lagunaz, nahi baduzu hortan utziko dugu muthikoaren hiztoria.

Beraz, erran dutan bezala, San-Inazioko kaperarat heldu baino lehen, nere gizonari hurbil nintzen, bainan oraino bortz edo sei urhaxez gibeletik.

Nola ezagutzen baintuen Sarako yenderik gehienak, gizon hori gibeletik ikhusiz iduritzen zitzaidan ez zela Saratarra izan behar.

Oraino ehun bat urhaxetan nintzelarik ikhusi nuen gizon horrek nik bezala ezarria zuela maripulisa bizkarrean, makhilaren puntan trebeska, bainan makhila nik baino ederragoa eta azkarragoa zuela. Ni nere gisan bezala, hura ere berean igandetako arropa ederrenekin beztitua zen. Soinean zituen galtzak eta bizkarrean zinzilika zuen maripulisa oihal beltz ederrezkoak ziren; zangoetan espartin berri-berriak; eta gero, ondora-tzean ikhusi nuen bezala, barneko seda leguna, dir-dir-dir egiten zuena, hura ere beltz-beltza; buruan zuen gaphelu urdin eta zabalaren azpitik yausten zitzaizkon bizkarreraino ile kroskoil eta luxe batzuek, elhurra bezain xuriak. Ezagun zen gizon adinekotto bat behar zela izan.

Ikhusi nuen ere, oraino urrunxko nintzelarik, gizon horrek, makhila esku batez zarokalarik, bertze eskuaz kheinu batzuek egiten zituela, nahiz ez zuen nihor aldean.

Aithortzen dut kheinu-meinu hoyek urrundik ikhustean nere burua-rekin egon nintzela gizon horrek othe zuen bedere martilu-kolpe bat nonbait, eta aphur batez, gelditzekotan ere izan nintzela gizona urrunduxe artean; bainan, haizeari medioz, aditurik kanta errepikaz zagola, eta gogoraturik naski eskuaz ahoa laguntzen zuela, atrebitu nintzen hurbiltzera halere.

Gero, ohart-arazteko gure gizona norbait bazuela aldean, ez tul bat egiten dut. Harrabox bat hoin hurbil aditzean, nere gizona salto batez itzultzen da «Axut!» oihu egiten duelarik, eta bi begi handi idekitzen dituelarik, erraten darot boz izigarri batekin:

—Nongoa haiz? Norat oha?

Orai gure arteko solasez mintzatu baino lehen, erran dezagun bi hitzez gizon hori aitzinetik ikhusiz, zer itxuretako a zen.

Ikhusi zuenean haren begi handiek eta oihu ikharagarriak ez nindutela hanbatik izitu, gizon horrek, emeki-emeki, ezarri zituen bere begiak Yainkoak eman zioten negurrian eta boza ere ba. Beraz, ez zen iduri nahi zuen bezain gaiztoa.

Athorra bat bazuen soinean elhurra bezain xuria eta athorra horren fola hain zen ongi lisatua non xut-xuta baitzagokon lephoan eta igaten baitzitaion beharrez gorago. Lephoko bottoina zilharrezkoa zuen eta beheraxago paparoan zuena hexur xurizkoa. Soinean ez zuen galtzerdirik; geroago ikhusi nuen bezala, galtzerdiak ezarriak zituen zapatekin maripulisaren azpian eta makhilaren puntan gurutzatua zuen mokanes baten barnean. Galtzak moda zaharrean eginak, erran nahi baita zubi handia zutela. Aitzinean kobrezko botoin handi bat, hori-horia, eta urheak bezala distirutzen zuena. Ezker eta eskuin, saihex bakhotxean, bottoin ttiki bat, naski hexurrezkoa eta oihalez estalia. Galtzen zubia sakela zuen aldetik idekia, dudarik gabe han zituen doxa, harri, karyo, nabal eta bertze asko errementen aiseago hartzeko.

Saltoz nere aldera itzuli zenean, bazuen ahoaren eskuineko xokhoan pipa motz bat beltz-beltza, estalki hori batekin, eta nola dilindan ahoz behera baitzagokan, ezagun zen ez zuela hortzen artean bainan ba ezpainen artean. Egia da itzuli eta mintzatu baino lehen, nere gizonak pipa eskuan hartu zuela.

Beraz erraten darot:

—Nongoa haiz?

—Sarakoa.

—Sarakoa?

—Ba yauna.

—Saran zeintakoa haiz?

—Matxinekoa.

—Hanbat gaizto hiretzat.

—Zer?

—Ez, deus ez... deus ez... zer duk izena?

—Pello.

—Pello?... to! to! to! ez haiz hi beattar izana?

—Ba yauna.

—Ezagutzen nauk beraz?

—Iduritzen zait lehenago ere ikhusi zaitudala, bainan ez naiz segur.

—Beha nezak ongi, eta orhoit hadi!... zer! ez duk ezagutzen Piarres Adame?... Eta Saratarra haizela diok? Nork ez du ezagutzen Piarres Adame, Saran eta bertzetan, famaz bedere?... Behin ikhusi nauenak ez naik ahanzten!...

Egia da hurbildik edo urrundik Piarres Adame ikhusten zuena ohar-tzen zela berehala gauza batez. Ez dakit balio duen gauza horren hemen aiphatzeak: Zertako ez?...

Beraz giristino, yudu eta bertze guziek bisaiaren erdian Yainkoak ezarria dugun haltura, Piarres Adamek negurri gaitzekoa zuen. Espantu handirekin mintzo zen bere sudurraz, eta ohore handi bat zitzaion ez baitzuen egundaino nihon kausitu edo ikhusi nihori negurri hortako bertze organo bat. Erraten zuen ere Piarres Adamek, behin aditurik Nafarroako herri batean, ene ustez Alduden, bazela errotazain bat sudurrez fama handia zuena, guan zela, behar den moldean aphaindurik eta bere makhila ederra eskuan harturik haya-haya eta mendiz-mendi nafartar famatu horren herrira, eta, han, gudua ikhusi zutenen arabera, Lapurdi Nafarroari nagusitu zela; herri hartako hauzo aphezak eta konseiluko hiru gizonen erran zutela goraki eta paperean ezarri: Nafartarrak franko luxea zuela sudurra, bainan mehea; aldiz laphurtarrak luzea zuela eta lodia; beraz Piarres Adame nagusi zela...

Ni ere orhoiturik sudur hori ikhusi nuela lehenago ere behin baino gehiagoetan, erraten diot Piarresi:

—Ba yauna, orai ezagutzen zaitut.

—Ez duk damu, Pello, erraten darot Piarresek, ez duk segurki damu, orhoitu baihaiz azkenean! Ezen hiretzat ahalke handia lukek, hire adinean herriko lehen-gizonetarik baten ez ezagutzea!...

Gero, burua altxatuz eta daldaratuz, Piarresek, ezpainen artean eta bere buruarekin mintzo balitz bezala, aditu nuen erraten zuela: «Ba, segurki balio dik Xuberoan eta Nafarro behean barna famarik handiena izateak, herrian berean doi-doia ezagutua izatekotz?... Egia duk nihor ez dela bere herrian profet...»

Hola, aphur bat gogoetan egon ondoan, Piarresek athera zuen doxa sakelatik, bethe bere pipa motz eta beltza, eta ezpainen artean eta xokotan dilindan ezarri; gero, nabal baten gibelaz harri bat yoz, pindarrak athera eta karyoa piztu; azkenean labeari su eman.

Orhoiturik ez niola oraino erran norat nindoan, galdetzen darot, bigarren aldikotz:

—Norat oha?

—Olhetara.

—Olhetara? Bestara beraz?

—Ba yauna.

—Ongi duk; ni ere Olhetara nohak; nahi baduk, eginen diguk bidaia elgarrekin, eta nola iduri baituk, nahiz behar bada zerbaiz badakikan, badukala oraino gauza hainitz ikhasteko, bidean guazilarik erranen darozkiat nere haur denborako eta geroztikako zenbait hitztorio; nahi duk?

—Ba yauna, nahi dut segurki eta gogotik halere. Hainitz maite ditut hitztoria, eta sinhesten ahal duzu ez dutala erortzera utziko zure hitztarik bat xoilki.

—Ongi duk beraz, Pello, eta orai aski duk beharriak erne atxikitzea.

Badut beldurra, irakurtzaile maitea, Piarres Adamek niri erran hitztoria, hark erran bezain ongi ezin ezarriko ditudala zure begien aitzinean. Ez dut bada borondate ona eskas, bainan nola, Piarresek niri gauza horiek erranez geroztik, urtheak eta urtheak iragan baitire gainetik, badaiteke nere memorioak ezin bilduko dituen aski fidelki hark niri erran solas guziak, nik zuri hitzez hitz errateko. Halere, hasi naizenaz geroztik behar dut segitu ahal dutan hobekiena.

Orai utz dezagun Piarres Adame bera zenbait hitztorioren erratera.

Huna nola erran zuen lehen hitztorioa.

2en KAPITULA

PIARRES ADAMEREN HAURREKO HITZTORIO BAT

Bidean ginohatzilarik, Piarres aitzinean, ni gibelatik, huna nola mintzatu zen:

«Egun naizen bezala aphaindua ikhusiz, hik uste duk behar bada, Pello, aldean dukan gizona etxeko-yaun aberax zenbait dela?»

»Hire adinean nik ere uste nian arropak egiten zuela fraidea, bainan geroztik ikhusi diat eta ikhasi, nere gostuz, debru franko badela saindu itxura hartzen duenik.

»Gaztegi haiz oraino hi, Pello, gauza horren ongi pisatzeko; utz dezagun beraz hori hor, berdin aski goiz ikhasiko duk egia diotan ala ez. Orai yakin behar dukana duk ez naizela hik uste dukan gizon aberaxa, nahiz, ni baino beharragoko hainitz baden.

»On duk ere ikhas dezakan nik baino urhe gehiago duen hainitz balinbada Sarako herrian, ez dela bat nik baino irri gehiago egiten duenik. Zer nahi duk? Yainkoak holakoa egin nindian, eta ongi egin zian ! Izan hadi hi ere, Pello, ahal baduk, ni bezalakoa! Eta, orhoitzeko bethi Piarres Adame, gizon zuhurraren erranez, har zatzik eta atxik gogoan kantatzera nohan zenbait berxu hauk.»

Eta Piarresen, bethi aho-xokoan zagokalarik bere pipa motx eta beltza, huna zer kantatu zuen, ezti-eztia, aire zahar hamahiru pontuko batean, berxu bakhotxa ederki doblatzen zuelarik:

1.

Yakinxunen arabera nork berak du berea,

Mundura agertu denean ekharria zortea;

Yainkoak egin bezala nik maite dut nere,

Nahiz ez den, yenden ustez, zorionez bethea.

2.

Zaharren erran ederrez nola bainaiz orhoitzen,
 Trebes heldu diren gauzak nik zuzen ditut hartzen;
 Aitak zarotan ikhasi, gizon zuhurra baitzen,
 Irriz hartuz, zorigaitza zorion bilhakutzen.

3.

Denbora heldu den gisa hartuz behar denean,
 Aste guzia daramat bihotz onez lanean,
 Argitik ilhuneraino, bethi lekhu berean,
 Bikhe, trukes, ezten eta martiluen artean.

4.

Yarri banindu zorteak erregeren tronuan,
 Errege zen gerthatuko nere tresnak eskuan:
 Galduko ginuen naski biek gure tratuan?..
 Egoitea hobe dugu beraz garen lekhuan!

5.

Zoroak ez duenaren bethi du gutizia;
 Atxekabeen bizi da nahiz bertzen ongia;
 Zuhur gisa nik baitakit labur dela bizia,
 Irriz nahi dut iragan ahal badut guzia!

6.

Maite duen zikoitzari nik uzten dut urhea,
 Zilharrik ez dutanean aski baitut kobrea;
 Nahiz izan, aberaxek, bizi-modu hobea,
 Ez dute nik baino lehen akhabatzen urthea!

7.

Nere gisa zenbait bada, zorionez, herrian,
 Alegera bizi denik zuhurtasun handian;
 Basoak eskuan eta hitz ederrak mihian,
 Gu bezalako guti da zeruaren azpian!

8.

Mahainean lagunekin naizenean yarria,
 Naizela zait iduritzen munduko nagusia;
 Gizonik aberaxena pobre bat da handia,
 Guk bezala, berak ontzen ez badaki bizia!

9.

Yainkoak, maitha dezagun erran baitu laguna,
 Behar dugu lagunentzat egin ahal duguna;
 Adizkidek arpegia dutenean ilhuna,
 Nerekin ethorriz dute kausitzen osasuna.

10.

Hiltzen naizen egunean adizkiden bilkhura,
 Soka-dantzan ethor bedi ni lo nagon lekhura;

Zuhurrenak buta betzat azken hitz hauk burura;

«Irriz leher egin eta guan da bertze mundural»

Piarresek, nola kanta hori akhabatu baino lehen hil baitzitzaion pipa, berriz piztu zuen; gero hola segitu hitztorio hasia:

«Badik, Pello, hiruetan hogoi eta hamar urthe Piarres Adamek lehen aldikotz, ikhusi zuela argia; han duk herriko-etxeko liburueta ezarria: Piarres Adame, bere aita eta amaren semea, sortua Saran, maihatzaren 14an mila-zazpi-ehun eta hiruetan-hogoi-eta hamazazpian.

»Denbora hartan oraino urrun hintzen hi, Pello...

»Hitz-eman daroyat nere gaztetasuneko zenbait historioren erratea, bainan, gaztetasunaz mintzatu baino lehen, denbora badugunaz geroztik, behar darozkiat lehenik nere haurtasunaz zenbait hitz aipatu.

»Nere haurtasunaz, Pello, amex batez bezala orhoitzen nauk. Bertzek erranik bazakiak, lau urthe nituelarik, umezurtz bilhakatu nintzela. Nere burasoak (Yainkoak bere lorian dituela!) Etxetarreko borda txaragoan zituan maizter, eta baziteyan haz ahala haur; bainan, goizetik arrax lanean hariz porrokatuak, irabazten edo biltzen ziteyan gure eta bere hazteko dina.

»Urthe izigarri batez, gaitz handi, bazter guziak doluan ezarri zituen batek, gure aita eta ama ereman zitian; hobeko baitzen naski haurren erdiak ereman balitu, burasoak utzirik! Bainan Yainkoak ez zian hala nahi izan!

»Beraz, gelditu gintuan haur multxo bat, zaharrenak ez baitzuen oraino hik orai dukan adina, eta gaztenak hiru urtheren inguru.

»Ikhusten dukan bezala, Pello, ez zuan beraz haurride guzietan bat talo egiteko ere on zenik, eta halere non zen irina, talo egiteko?...

»Hauzoko yende onek lagundu ez bagintuzte, nork daki zer bilhakatu ginen? Bainan Yainkoak, bere ontasun handian, ezarri zian, guretzat ere bertzenzat bezala, gaitzaren aldean erremedioa...

»Ikhusi duk behinera, Pello, mendian, iratze edo othe-pean, epher-familia bat alhan dabilala? Zer da ederragorik, zer da bihotz-hunkigarriagorik harrak eta emeak xitoentzat duten amodio handia baino?... Umeak handitu diren arteraino, bere hegalez ibiltzeko on direneraino, epher aita-

mak ez dituk umetarik urruntzen... Hartakotz, berak ere, airean ibiltzeko ordean, umeak bezala herrestan zabilzak...; Ihiztari gaiztagin bat dathor-la...; tiro batez hil dezala aita edo ama... biak hiltzen ez dituenen?... Zer bilhakatuko dire xitoak? Zer bilhakatuko diren?... Eta Yainkoa, Pello, Yainkoa???

»Orhoit hadi, Pello, Yainkoaren borondatea, Yainkoaren ontasuna hedatzen dela, ez xoilki gizonen gainera, bainan oraino ihizien gainera, eta gizonen haurreri yanharia bezala xorien umeri ematen diotela behar duten hazkurria!...

»Beraz, adinarekin ezagutza ethorri zitzaitanean, kausitu nian Piarres Adame, honyo batek bere burua iratze ondo baten pean kausitzen duen bezala, Yainkoaren borondateak ezarri zuen lekhu...

»Ez nauk mintzatuko nere sei haurridez, nahiz ikhusten dutan, Pello, hire begietan, yakin nahi hukela zer bilhakatu ziren haurrak, Yainkoak bere gana burasoak deithu zituen ondoan. Luzegi lukek guziez mintzatzea; berdin egungo egunean, zazpi haurridetarik bakharrik nauk bizi; bertzeak, lurtean exairik utzi gabe, burasoen aldera guanak dituk.

»Orhoitzen naizenean, nere amaren musuez eta aitaren lausenguez, oraino ere, Pello, loriatzen nauk, eta nigar bat heldu zaitak begietara. Ikhusten dukan bezala, ez ditiak ahanzten haurrideak ere...

»Nahiz sei urthetan abiatu nintzen eskolan, bederatzi urthetan ez nakian oraino irakurtzen. Bizkitartean, yaun errientak erraten zian, aditu nahi zuenari: ez zela, eskola zian, nik bezalako burua zuen haurrik.

»Egia duk buru bat banuela gaitza, sei hilabeteko aratze batek bezain handia; bainan ordean gogorra!...

»Ikhara bat heldu zaitak oraino zainetara, Pello, orhoitzen naizenean, denbora hartan, oraino haurtzar bat nintzelarik, egin nuen bekhatu batez. Ahalke ere behar nitek izan hiri gauza izigarri horren aithortzeko; bainan hitz eman baitaroyat nere hitztorioaren dena den bezala erratea, nere ile bakhar, luxe eta xuriek gorritu behar badute ere nere hitzari ohore eginen diat.

»Beraz hazilaren lehen eguna zuan; dakikan bezala, besta eguna, biziak hiltzentzat othoitz egiten dutena...

»Nola, meza-nagusiko denboran behar baintuen zaindu behiak sorhoan, argi-hasteen yeikirik eta igandetako arrokekin bezituri, banohak

goizmezaren aditzera. Hil-harrietara heldu naizenean, ikhusten diat elizako atxean nere hegineko edo handixagoko haur multxo bat, liburu tiki batzuek eskuetan, sos galdetzen hari direla mezara heldu diren yenderi, *Domine ne...* errateko.

»Nik Pello, ez nian libururik, ez eta ere beharrik irakurtzen ez nakie-lakotz; bainan ikhusiko duk zer malefizio debrua ethorri zitzaiztan burura, eta, oraino gehiago dena, mezako denboran.

»Bertze haureri biltzen ikhusi nituen sosek xoratu, liluratu ninditeyan.

»Elizan, ni nintzen alkhi berean yarria, bazuan nere hauzoko muthiko bat, ni baino handixagoa; izena zian Mattin. Nola baitzakien irakurtzen aski pulliki, eta bildu baitzituen meza aitzinean lau sos hilentzat othoitz egiteko, apheza aldarean zelarik, Mattinek erran zian lau aldiz liburu guzia, lau sosen *Domine nea* zor zuelakotz.

»Badiat beldurra, Pello, *Domine ne* hoyek, ongi erranak izateko lasterxko erranak izan ziren, bainan Yainkoak, dudarik gabe, aditu zitian halere.

»Meza ondoan, elkharrekin elizatik atheratu eta, Mattinek, nik galdeturik, uzten zarotak bere liburua, hobeki eginen baitzuen segurki berekin ereman balu! Bainan, nola haur on bat baitzen, eta uste izan baitzuen, nik erran nion bezala, axaleko xoriaren ikhusteko galdetzen niola bere liburua, Mattinek onhexi zian beraz, lagun on gisa, axegin horren egitea.

»Goiz-mezatik lekhora, meza-nagusia baino lehen, bazuan, denbora hartan, meza bat, arteko meza deitzen zena.

»Bertze haurrek bezala sosak bildu nahiz, deliberatu nian, Pello, Mattinen liburua eskuetan nagokalarik, bertzek bezala sosak galdegitea, berdin *Domine nen* ordean, erranen nituela arrosario dobleak.

»Orai ikhusi behar duk zer tribulazioneak izan nituen nere malefizio izigarria zela medio!

»Nola ni bezala eskolan zabilzan haurrek baitzakiten irakurtzen ez nakiela, yarri ninduan, bakhar-bakharrik, Helbarrungo aldetik elizak duen atxearan aldean, eta, nola yende guti sartzen baita elizan athe hortarik, egon ninduan aphur handi bat nihor ikhusi gabe ethortzen.

»Hantxe nindagoyan liburuaren axaleko xoriari beha, noiz eta ere ikhusten baitut hurbiltzen emazteki luxe eta mehe bat; bainan ez nauk atrebitzen deusen galdetzera.

»Yadanik, ahalke ninduan nere buruaz!...

»Emazteki hori etxeko andre on zenbait izan behar zuan, ezen bazian kaputxa bat berri-berria eta burutik zangotaraino estaltzen zuena. Bazukek emazteki gisako bat ere zen, bainan, oraino ere, izpirituz ikhusten dutanean, iduritzen zaitak, Pello, debrua ikhusten dutala!...

»Beraz, elizako athea ideki baino lehen, emazteki horrek, sakela handi batetik atheraturik, ematen zarotak bi-soseko bat.

»Egungo egunean ere ikhusi baneza, Pello, bi-soseko madarikatu hura, ezagut nezakek oraino, balitz ere bertze ehunen artean, nahiz eskuratu orduko sartu nuen sakelan eta gero denbora gutiz gozatu, berehala yakinen dukan bezala...

»Emazteki hori dudatu othe zen ez nakiela irakurtzen? ala nahi izan othe zuen bere bi-sosekoaren balioaz berehala segurtatu? Ez zakiat, Pello; bainan nik dakitana eta sekulan ahantziko ez dutana duk berekin sar-arazi ninduela elizan eta bere aldean yar-arazi belhauniko...

»Elizaren erdixuan bezala zian bere yar-lekhua.

»Piztu zituenen bi edo hiru argi, (ez nauk orhoitzen zenbat, ikhusi bainituen gero hogoi eta hamar bedere), argiak piztu eta, ni ordukotz harri zabal hotz baten gainean belhaunikatua bainintzen, erraten zarotak:

«—Orai has hadi, muthikoa.

»Liburua idekitzen diat, Pello, eta hasten nauk alegia irakurtzen ixilixila; bainan gure emaztekiak ez-bide zian gauza hala aditzen, ezen erraten zarotak oraino:

«—Emak gorako, muthikoa; eta begi bazterrez behatzen dik nere aldera...

»Ez zakiat, Pello, ez othe narokan liburua ere buruz behera...

»Orduan zer iragan zen nere baithan... zer ikharak ibili ziren nere zainetan!... zenbat argi ikhusi nituen dantzan hari zirela nere begien aitzinean... nere belhaun xorrotzak harri hotzaren gainean koskan hari zirelarik!!!...; ez, ez, Pello, ez zukek erran! Yainkoak begira haitzala, mutikoa, holako tribulazionetarik!

»Geroztik yakin diat emazteki horrek, beharri batetik harturik, merezi nuen bezala, herrestan, elizako athe handienetik kanpoan ezarri ninduela eta, nahiz eliza ez zen oraino yendez bethea, meza ez zelakotz hasia, izan zuan halere yenderik aski nere sekulako ahalkarazteko.

»Zer bilhakatu nintzen emaztekiaren errhi luxek nere beharria librotutzi zutenean, ez dik naski balio errateak?

»Etxe-gibelez etxe-gibel, landaz-landa, gathu zehatu bat bezala sartu ninduan etxera eta guan sorhora behiekin; egun guzian, behiak alhan zabiltzalarik, sasi xoko batean gorderik egon ninduan eta arrosario erratetik ez ninduan gelditu...

»Eguerdiko inguruan, ikhusirik Mattin aldeko landan, hura ere, ni bezala, behi zain zagola, eman nioyan bere liburua eta, denbora berean, emaztekiaren bi soseko madarikatua, zeinak erretzen baitzarotan sakela.

»Irakurtzen ikhasiz geroztik erran ditiat, Pello, ehun aldiz bedere, liburuan diren *Domine ne* guziak, erran arrosarioez salbu, agian Yainkoak barkhatuko darotalakotz haurreko malefizioa; bainan halere uste diat ez dutala sekulan ahantziko!...»

3en KAPITULA

PIARRESEN OMORE ONA BIDEAN. NOLA EGITER NUEN HAMEKETAKOA AZKAINEN

Piarresek hitztorio hori akhabatu zuenekotz, Azkaingo herritik hurbil ginen, eta herri hortara heldu baino lehen, iragan behar zen erreka luze batean ginohazilarik, bidean gurutzatu ginuen mandozain bat, bi mando zahar kaprestutik zaramatzana ikhatzez kargatuak.

Nola gehienek ezagutzen baitzuten Piarres Adame, eta nola Piarresek ere ezagutzen baitzuten gehienak, gapheluak khendurik elkharri agur erran ginuenean, ikhazkinak erraten du:

—Bagabiltza, Piarres?

—Ba, bagabiltza; zuek ere ba?

(Dudarik gabe Piarres mandozainari eta mandoeri mintzo zen denbora berean).

—Urrun goazi hola, Piarres?

—Holaxe... holaxe... norbaitek galdetzen badarotzu, aski duzu erratea ez dakizula.

—Semea duzu aldeko muthiko hori?

—Ez, alaba.

—Ori, fortuna du.

—Zertako?

—Zeren, zurea balinbada, semea izan dadin, edo izan dadin alaba, ez baitu aitaren egiterik.

Piarresek, ezpainak zimurtuz, ezarri zuen piko hori sakelan; ez ordean hargatik erortzera utzi, ikhusiko dugun bezala?

Aphur bat ixilik egon eta, gure mandozaina bideari berriz lothu zenean, Piarres, oraino gelditua, hasten da oihuka, erhiaz gibelego mandoa erakuziz:

—Behautzu! behautzu! higitzen da! erortzera doha!

Mandozaina orduan, ustez zaku bat mandotik erortzera dohakon, badoha tarrapataka gibelego mandoaren aldera erraten duelarik:

—Non? Non?

—Hor! dio Piarresek, hor! Zer! ez duzu bada ikhusten higitzen dela?

Eta, denbora berean, erakusten dio mandoaren buztana...

Orduan, utzirik gure mandozaina ez dakit zenbat mila orgaz eta debuz mintzo zela, guan ginen aitzina, segurki Piarresek irri ederrik egiten zuelarik bere ezpainen artean.

Urruntxago, bide zaharraren aldeko ur-erreak batean, hiru emazteki hari ziren bokhata yotzen. Biek altxatuek zituzten zaiak edo soinak belhaunez goraxago, bainan ez modestia sobera kolpatzeko gisan? Hirugarrenak, mehe eta luxe bat baitzen, halako sei hal beltz batez estaliak eta gordeak zituen aztalak .

Egun on erran eta, Piarresek, oharturik berehala sei aztalen ordean lau zirela ageri, bidean trikaturik, eman zioten berxu bat, hamahiru pontuko aire zahar batean, hiru emazteki hoyeri.

Huna berxu hura:

Egun ni naizenean Azkainat hurbildu,

Hiru Graziek naute bidean gelditu;

Biek erakuxiak batek gorde ditu...

Ez zituen gordeko ederrak balitu?...

Piarresek ez zuen oraino errana berxu horren azken hitza, emazteki mehe eta luxe hori hasi baitzitzaion zer nahiren erraten, erakhuziz behatzak eta ukhabilak, bertze bi emaztekiak irriz kar-kar-kar zarotzilarik.

Orduan, nere aldera itzulirik, Piarresek erran zarotan:

—Goazen aitzina, Pello, berdin orai ez diguk hemen gauza onik adituko.

Eta berriz lothu ginen bideari.

Emazteki luxearen oihuak eta madarizoneak oraino aditzen gintuelarik, huna Piarresek zer erran zuen:

«Horra, Pello, batzuetan nola egiten diren exaiak, mihia dela medio; ixilik egonez hainitz hobeki eginen nian naski, bainan errana duk gero lehengoa, bihar atzokoa izanen dela Piarres Adame!

»Orhoit hadi, muthikoa, mintzatzeak zilharra balio badu zenbait aldiz, ixiltzeak maizago urhea balio duela; horra zertako gizon zuhurrak, mintzatu baino lehen, biratzen duen mihia ahoan hiruetan bedere. Ahal baduk, Pello, balia hadi solas hoyetaz, ni neroni baliatzen naizen baino hobeki.»

Azkaingo herrian sarthu baino lehen, sorho baten erdian barna elizaren ondora erematen zuen bide batean, Piarresek, herbi hexur batekin xirikatu ondoan, ezarri zuen pipa motxa bere gaphelu handian; aphur bat trikatu eta, gure maripulisak yauntzi gintuen, gero Piarresek lehenik, nik ondotik, atheka baten gainetik salto egin eta, sartu ginen biak Azkaingo herri amulxuan.

Nork ez du ezagutzen Azkain? Nork ez du adizkide bat bedere herri maithagarri hortan?

Piarres Adameren arabera, Azkaindarrak kasik Saratarrak bezain yende onak dire, eta ez da segurki guti erratea. Horra zertako erraten zuen Piarresek: «Saratarra ez banintz, Azkaindarra nahi nitek izan.»

Aithortzen zuen ere Piarresek Azkainen exai gutiago zuela Saran baino, herri hortan gutiago ezagutua zelakotz, eta, bereziki, kopl gutiago eman zuelakotz. Bainan, bistan da Piarres, han eta hemen zenbait kopl emanik ere, gizon onegia zela exairik nihon izateko.

Azkaingo elizan hamar orenak yo berri zuten gu herri hortan sartu ginenean. Dudatzen nintzen Piarresek, bidea urrunago segitu baino lehen, nahiko zuela egin pausatto bat Azkainen, ezen ordukotz, hitz-erdi batez aditzera eman zarotan «hameketakoa» zela gauza bat egiten zena, ez bethi xuxen hameka orenetan, bainan ahal zenean.

Beraz, Azkainen sartu orduko, Piarresek, ezker uzten ginuen bide bat erakuziz, erran zarotanean: «To, Pello, horra Olhetako bidea» eta, denbora berean, eskuin hartu zuenean pilota-plazaren erdian barna, ikhusi nuen berehala zer xede zuen.

Gizon propia iduritu bazitzaitan Piarres bidean khausitu nuenean, zer gizon ederra zen, bere maripulis oihal beltzekoa soinean eta bere makhila letoindun gorria eskuan Azkaingo plazaren erdian barna, ihi bat bezain xut zohalarik!... hogoi urtheke muthil gazte batek bezain aise altxatzen zituen burua nola zangoak, eta Azkaindarrek, yakin balute Piarres Adame han iragaten zela, ez da dudarik segurki ikhusi nahiko zutela; beraz behatuko zutela. Bainan, suertez edo bertzela, ez ginuen ikhusi arima bat agertzen ez kanpora, ez eta ere leihoetara; xoilki plazaren erdian alhan zabilzala dotzena bat edo hamabortz antzara, Piarresek ez baitzituere ikhusi ere, burua goregi altxatzen zuelakotz.

Plazaren buruan den etxe propi baten athera heldu ginenean Piarresek, athe hori makhilaz borthizki yo eta, boz ikharagarri batekin oiuhu egiten du: «Hela!...» eta, emazteki boz ezti batek ihardexi zuenean: «Aitzina!» sartu ginen ezkerreko aldetik zen sukhalde airos batean.

Etxeko andre horrek egin zarokun begitarte bat daiteken hoberena; uste dut ere, ikhusi baino lehen Piarres, ezagutu zuen Piarresen boza.

Emazteki horrek, nahiz ez zen adinaren primaderan, erran nahi da gazte-gaztea, bazuen segurki halere kanpoz behar den bezenbat grazia gizon bati buruaren itzul-arazteko, eta aski zen aditzea yakiteko berehala barnez, bihotzez ere hoberenatarik zela.

Ohartu nintzen ere, emazteki amulxu hori behatzen zuen guzian, Piarresen begiek nimir egiten zutela, dudarik gabe etxeko andre hori estimu handian zarokalakotz?

Aphur bat solas egin ondoan, Piarresek galdegin zuen hiru sosen edari azkarra bi baso flakoetan, eta, ni, ustez bi basoetarik bat neretzat galdetzen zuen, ausartatu nintzenean erratera: «Milesker, Piarres, ez dut edanen.»

«Badiat uste, erran zarotan, badiat uste ez dukan edanen!... hire adinanean nik edaten nuen edaririk azkarrena, gazura zuan, Pello... bainan, ez hadila khexa bi baso galdetu badituz; ez ditik biak batek hartuko!...»

Etxeko andreak ezarri zituenean bi basoak, bakhotxa sei arditen edariarekin, mahainaren hegian, Piarresek hartu zuen bat eskuineko eskuaz eta egorri sudurretik beheraxago, begien hesteko behar den denboran; gero, pipa gaphelutik athera zuen, bethe eta piztu, ileti bat su-bazterrean harturik; altxatu zuen ezkerrez bigarren basoa eta hura ere zintzurra behera egorri lehenbizikoaren ganat.

Sedazko molxa gorri eder batetik atheraturik, Piarresek eman zion

etxeko andreari hamar-soseko xuri bat, eta andre horrek bihurtu zioenean

xeha, solas eder hainitzekin, lothu ginen berriz Olhetako bideari, plaza-

ren erdian barna.

Aldi hartan ez ginuen ikhusi antzararik ere kanpoan, eta, herritik

atheratu baino ere lehen khendurik gure maripulisak ezarri gintuen zintzi-

likotz gure makhilen puntan, Piarresek, alde guzietara behatu eta erraten

zuelarik: To, Pello, balio zian segurki hoin ederki aphaindua izateak,

nihork ez begiratzekotz !

4en KAPITULA

PIARRES ADAMEREN HAURREKO BIGARREN HITZTORIO BAT

Azkaindik Olhetara ez da bide luzea; lekho baten ingurua nonbait han. Den baino ere hamar aldiz laburrago iduritu zitzaitan bide hori, nere laguna zela medio.

Azkain gibelera utzi ginuenean, Piarres, indarrak bildu berria baitzen, hasi zitzaitan mintzatzen gisa huntan:

«To, Pello, nahiz ezagutzak egin berriak ditugun biek, iduritzen zaitak yadanik bi adizkide zahar garela; egia duk nerekin ethorri haizela hameketakoaren egitera, eta, trinkatzer ere dugula elkharrekin...; hox! erran behar diat, orai artean gobernatu haizela muthiko prestu baten gisa... Beraz ohorea eta zoriona ditukanaz geroz Piarres Adamerekin bidearen egiteko, ez duk errana izanen ez haizela baliatu Yainkoak eman darokan fortuna on hortaz, ezen, behar darozkiat erran oraino nere haurreko eta gazteko zenbait hitztorio.

»Aiphatu darozkiat yadanik zenbait hitz nere haurtasunaz; badakik sei urthetan abiatu nintzela eskolan, eta, zazpietan, ez nakiela oraino gauza handirik. Ez nian bada burua eskas!... Ene ustez, erran daroyat lehenago ere nolako burua nuen haur-haurrean ere. Hox! orai sudurra dutan bezalako!... Gogorki handia, Pello, gaitza! Bainan ordean debrua bezain gogorra!... Halere erran zukek ez nuela arras galdu denbora; ezen, hameka urthetan, irakurtzen nitian aski pulliki, ba eta franko ederki ere, liburu Izpirituallean diren othoitz eskuara eta latin guziak.

»Ikhasteko buru gogorra banuen, Pello, ez zuan hargatik eskola guzian haur bakhar bat ni bezain abila zenik arbolen gainerat igateko? Bertze muthikoak, ikhusten zutenean xori-ohatze bat arbolarik den gorenean, berehala nere bilha heldu zituan.

»Deus ez zuan izanen ohartze-ketan baizen ez banu baliatu nere abilezia suertea... bainan, aldi batez, aran ondo baten gainera igateak zer ondorioak izan zituen neretzat eta zer zurra-aldia merezitu eta?... bainan has gaiten hastetik, Pello; has gaiten hastetik...

»Beraz, behin, aste-azken arraxalde batez, nere eskolako bi lagun Lehenbizkaitarrek, ni nintzen alkhi berean yariak baitziren, erraten zarotetek: Oi! Piarres, Piarres, zein aran ederrak diren hantxe, Juanareneko ondoan, bide-hegi-hegian!... Arbola guzia mukuruku estalia duk aran hori-hori eta onyu-onyu batzuez!...

»Solaz hoyek aditzean, Pello, ur goxo bat ethortzen zaitak ahora, eta halere erraten zioteyat: Bainan muthikoak, aran hek ez othe dire norbaitenak?

»Ez, ziotek, ez, Piarres, ez dituk segurki nihorenak! Guzienak dituk, bidearen hegian direlakotz!

»Erraten zioteyat oraino:

»—Zertako ez ditutzue bada bildu?

»—Zertako ez ditugun bildu, Piarres? zeren arbola goregia baita guretzat.

»Aphur bat gogoetan egon ondoan, muthiko heyek erranaren bortxaz, batek: "Athor, Piarres" bertzeak: "Piarres, athor" beraz azkenean deliberatu nian, biharamunean, ortzeguna baitzen, behiak landan utzirik norbaiten gomendioko, guanen nintzela aran famatu heyeri begi-kolpe baten ematera; eta, hartarakotz, Lehenbizkaitar hoyekin elkar aditu ginian hiruak oren berean kausitzeko, Juanareneko aldean.

»Denbora hartan, Pello, Lehenbizkaitar eta Plazatar muthikoak debruz eginak zituan; golkhoaren bethe malezia baziteyan; guk, Iztilartar eta Eyhalartarrak, lasterka gintuan abilenak. Beraz, hobeki eginen nian utzi banitu Lehenbizkaitar hoyek, zirenak ziren, berak beren hauzoko aranen biltzera; bainan zer nahi duk, Pello? Errana zuan eta naski izkribatua ere nonbait, Piarres Adamek behar zuela, egun zorigaitzezko hartan, irabazi bere abilezia suertearen saria, geroxago ikhusiko dukan bezala!

»Biharamunean, eguerditik oren bateko inguruan, hauzoko Mattinek hitz-emanik nere behiak zainduko zituela bere behiekin batean, banohak beraz, landaz-landa bidea laburtuz, Juanareneko aldera. Nere bi lagun Lehenbizkaitarrak han zituan yadanik.

»Erakusten zarotetek berehala aran ondo famatu hori, eta lehen begi-kolpean ohartu ninduan ez zela arbola hori hek bezperan erran zuten bezain estalia aranez, bainan, hox, bazian halere fruiturik aski, nere gutiziaren pitzgarri eta nere abileziaren frogagarri.

»Aran ondo hori, zen lekhuian ikhusiz, nahiz baratzeke harresiaren kanpoko aldean zen, egon ninduan nere buruarekin arbola hori bazitake-la aldeko etxekoa zen; bainan nere lagunek erranik berriz ere segurki mundu guziarena zela, atrebitzen nauk beraz, Pello, aran-ondo horren gainera atzaparka igatera.

»Bazian aphurto bat han hari nintzela bil-eta-bil; yadanik golkhoa ere bethe hurrana nian onduenez; bertzeak, naski dudatzen haizen bezala, azpiko laguneri egortzen baintuen, noiz eta ere, Pello, aditzen baitut halako boz herdoil eta erlax bat, saingaz bezala mintzo dena... mundu huntako eta bertzeke madarizione suerte guziak azpitik gora naski nere aldera egortzen dituelarik... eta, denbora berean, lur-muilo batek yotzen naik belhaunean!...

»Sekulako harritia, behatzen diat lurrera... eta han ikhusten... Yesus! Maria!... axo zahar bat... bi begi gorri izigarriekin... ukhabilak eta behatzak bi hortz luzekin erakuxiz, altzoan zituen harri eta lur-muilo guziak, bere madarizionekin batean, nere gainera besaginka egortzen zituena!... "Ohoina!" deitzen nindian... "ohoina!... Urde ohoina!..." Eta gero norbait deithu balu bezala: "Manuel?..." egiten zian oiuhu, "Manuel?... Ho, Manuel?..."

»Banian zer erran: Zer duzu, emaztekoa? Zer nahi duzu? Nik, zer egin darotzut? Ez zian deusik aditu nahi... eta haren harri eta lur-muilo kolperi ihes egiteko, bortxatua izan ninduan igatera arbolaren puntaraino!...

»Handik ikhusi nitian nere bi lagun Lehenbizkaitarrak, orgabideaz bertze aldeko sasi baten xokoan, irriz kar-kar-kar zagotzila, ikhusiz nere tribulazioneak!...

»Dudatzen haiz naski, Pello, zer itxura egiten ahal nuken nere abilezia handiak ezarri ninduen lekhu gora hortan!... zeruaren eta lurraren artean!... Batetik nola bertzetik berdin hurbil kasik!... Gorago igatekotz, behar zuan izan hegastina...; behiti behatzen banuen, han ikhusten nian nere axoa, geroago eta gehiagoko omore tzarragoan... nere ganaraino harriak eta lur-muiloak ezin helduz, errabia gorriaren bortxaz ezpainen artetik harrapo berde bat zariola... atzaparrak erakhuxiz, erran nahi balu bezala: "Yaux hadi, yaux!... Atherako darozkiat bi begiak!..." Eta, bitartean, egiten zian bethi oiuhu bera! "Manuel? Ho! Manuel? Ez nauk aditzen, Manuel?..."

»Ezin-bertzez, deliberatu nian beraz egotea aphur bat nere arbola-ren puntan, agian azkenean axoa, unhaturik, apazegatuko zelakoan. Bainan, ez zuan ez holakorik!... Eztitzeko ordean emazteki zahar horren errabia geroago eta gehiago borthizten hari zuan!... Penxa emak, Pello, zer kolore ahal zuketen nik, oren hartan, egiten nituen gogoetek! Zenbat mila xinhaulri sentitzen nituen bir-bir-bir zabiltzala nere parrapioetan!...

»Noiz eta ere, muthikoa, ikhusten baitut, bet-betan, mutil animale traste bat, gaphelu gorri handi bat buruan, sagarde izigarri bat eskuetan, heldu dela, egin-ahalak-egin lasterka, landako patarra gora, belhar higitzen hari zen lekhitik axoaren deihadarrak aditurik!... Ez zuan dudarik, Pello, muthil hori izan behar zela axoak helatu zuen Manuel!

»Orduan zer iragan zen nere baithan... zer ikharak ibili ziren nere zainetan, ximizta batzuek bezala... izerdi hotz bat buruaren kaskotik zangoen zolaraino xurrutan pil-pil-pil yausten zitzaitalarik... to, Pello, Yainkoak eta nik baizen nihork ez zakik!...

»Bi eskuez narozkan arbolaren adarrak utzi nitian... kurutzearen seinalea egin, ahal nuen bezala... nere arima eta gorphutza ezarri Yainkoaren gomendioan... begiak, lehenik zerura altxatu ondoan, aphaldu... eta hexi...; gero, ihiztariak hil duen xori batek egiten duen bezala, adarrez-adar, aldaskaz-aldaska, nere burua erortzera utzi... lurreratzean, gisa guziez, hil behar nuelako uste eta segurtasunarekin.»

5en KAPITULA

NOLA YAINKOAK ADITU ZUEN PIARRESEK ARANAREN PUNTATIK EGORRI ZION OTHOITZ LABURRA; NOLA SARIZTATUA IZAN ZEN, ABILA ZELAKOTZ

«Orai ikhusi behar duk, Pello, nola Yainko onak aditu zuen zerutik, nik, irrisku latz-garri hortan, arbola madarikatu haren puntatik egin nion othoitz kharxua! Hemen izanen duk froga bat, muthikoa, ez dukala behar sekulan galdu Yainkoaren baithan izan behar den esperantza!...

»Arbola azpian zen axoak, ikhustean trapu tzar bat bezala inguruka gain-behiti yausten nintzela, beldurrez gainerat eror nindakion, ihes egin zian etxeko aldera, ehun debruek ereman balute bezala!

»Denbora berean, Yainkoaren borondateak nahi izan zian, aldaskaz-aldaska, arbolaren ondoko harrasi baten gainera eror nindadin... mirakui-lu handi bat izan zuan gauza hala gerthatzea; begiak idekitzean, han kausitu nian Piarres Adame iztapeka harrasiaren gainean... eta nahiz hartu nuen kuskako bat gaitza (erran ez daiteken lekhu batean) halere, ikhusiz Manuelen sagardea geroago eta gehiago hurbiltzen hari zela, eta, nola ez bainuen gutiziarik batere sagarde horrekin ezagutzen egiteko, salto egin nian, laster halere, harrasiaz kanpora, eta gero, naski penxatzen dukan bezala, Pello, debruek hausteko, tarrapataka, lasterrari eman, Larrondoko aldera yausten den galtzada behera, segurki gibelat hanbat behatu gabe!...

»Nik salto, eta golkhoan nituen aranez salto, ez ninduan gelditu lasterretik Ayimareneko hegian baizen... Handik, aditurik deihadar batzuek urrunean, gelditu eta itzuli ninduan, eta hor ikhusten diat, Pello, Yainkoak nere othoitz nik egin baino ere hobeki aditu zuela!... Ezen Manuel, nere Lehenbizkaitar irriegiletarik bat atzemanik sasi-giblean, han hari zuan, yo eta yo, sagardearen giderraz muthiko abil horri zurra-aldi ederrenaren ematen, merezi ere zuen bezala!...

»Nahiko nian, Pello, muthil traste horrek eman balio bertze lagun hari ere karatosa-aldi bat ona, sagarde gider berarekin, bainan uste izateko duk abilenak ihes egin zuela, eta bertzea, piro bat bezain tontoa baitzen, ezin urrundu zela aski laster Manuelen sagardearen menetik.

»Nik orduan, Pello, nahiz bortxatua nintzen noizetik noizerat kuskakoa hartu nuen lekhuaren pherekatzerat, (errainetarik beheraxago), ez nian denborarik galdu nere behien aldera guateko, segurki eskerrak bihurtzen nituelarik Yainkoari, zeren, min gehiago gabe, irrisku ikharagarri hortarik athera ninduen!...

»Hiru dotzena aran gutienez ekharri baintuen golkhoan, Mattinek yan zitian gehienak, irri ederrik egiten zuelarik segurki nik ibili nituen tribulazionez; bainan, Mattin alegera bezain ni goibel ninduan, Pello, eta zertako?... Zeren bainuen, nere baithan, halako beldur bat nere aranen hitztorioa ez zela hortan akhabo!...

»Ondoko gauean, amex egin nian errientak bazakiela nere abileziaren berri, eta eskolan, erregela handi bat eskuan, nere begira zagola, merezimenduaren arabera nere sariztatzeko.

»Biharamunean, izan ninduan, eskolara guateko ordean, bipher egitekotan ere, bainan, goiz-xago edo berant-xago, berdin atzeman izanen nintzelakoan, guan ninduan halere eskolara.

»Zer ikharak nituen galtzetan, eskolara igatean!...

»Athea ideki eta, ikhusirik errienta yarria zagola malxoki bere lekhu, atrebitu ninduan, ni ere, yartzera nere alkhiaren gainean.

»Nere bi Lehenbizkaitarrak yadanik han zituan, eta ohartu ninduan berehala batek airos eta alegera bezain bertzeak ilhun eta goibel zuela bekhundea, azkeneko hau orhoitzen zelakotz naski oraino Manuelen sagarde giderraz?...

»Goizeko eskola erran eta, naski penxatzen dukan bezala, izan nian, Pello, esplikazionetto bat nere bi Lehenbizkaitarrekin. Bainan muthiko hoyek batek eta bertzeak, yuramentu eginik, "Fundil" erranik, uste izan zutela egiazki, eta oraino ere uste zutela aran-ondo madarikatu hura mundu guziarena zela, elkharrekin bakea egin ginian, eta, guan ninduan etxera ethortzean baino alegeraxago, gauza hortan akhabo zelako esperantzan.

»Aditu duk behinere, Pello, erraten goitatu ez dela frankotan deusik galtzen? To! huna non den egia horren froga bat!...

»Arraxaldeko eskolan, ordukotz bezperako tribulazione guziak ahantzia, hari ninduan, burua bi eskuez harturik, egin ahalak egin, katiximako kapitulu baten ikhasten, noiz eta ere aditzen baitut, kask-kask, norbaitek yotzen duela eskolako athean; errientak, bere lekhitik altxaturik, athea ideki duenean, ikhusten diat, Pello, emazteki bat propiki emana, ederki aphaindua, mintzo dela yaun errientari khar handi batekin, zerbaitez errenkura balitz bezala.

»Barneko aldera sarthu denean, behatzen diat ongi emazteki hori, eta nor uste duk, Pello, ezagutzen dutala?...

»Nere aran-azpiko axoa!!!

»Nahiz ederkiago beztitua zen, bezperan baino ere ehun aldiz izigarrigoa kausitu nian axo-zahar hori. Egia duk, bezperan, ez nuela ikhusi gain-behiti baizen?...

»Beraz, Pello, ikusi eta ezagutu dutanean emazteki hori, eta bereziki haren boz erlhaxa aditu dutanean, iduritzen zaitak, muthikoa, ehun-mila xinhaurre bedere aztaletan gora igaten zaizkitala, eta, ikhararen bortxaz, katixima erortzen zaitak eskuetarik...

»Errientak, kheinu batez, alxarazten gaitik guziak gure alkhetarik, eta lerro-lerro ezartzen eskolaren buru batetik bertzera.

»Orduan, yeneral bat harmada baten aitzinean ibiltzen den bezala, axo madarizione hori, errienta ondolik, heldu duk gure aitzinera, haur guziak, bat bertzearen ondolik, bere begi gorri ikaragarriekin desbiztatzten dituelarik!...

»Ni, Pello, lerroaren erdixuan bezala ninduan, eta, ikhusi naueneko, erhi zimur eta luze bat nere aldera hedatuz, erraten dik xiztuka bezala: "Horra non den!... hori da!"

»Axoak ez zian oraino akhabatu erraten "hori da!" non errientak, beharri batetik harturik, hitz baten errateko ere denborarik utzi gabe, eskolaren erdira ereman baininduen airean!...

»Han, muthikoa, batean beharri batetik, bertzean bertzetik, ahoa ezker eta eskuin beharrietaraino egortzen nuelarik, errientak axoaren

aitzinean ibili nindian trapu tzar bat bezala oren laurden bat bedere, harritzeko ere baita nola ez zitzaizkon nere bi beharriak eskuetan gelditu!

»Gero, zango batetik harturik, ezarri nindian leihotik kanpora dilindan eta hola han atxiki ez zakiat zenbat denbora, sofrikarioaren eta izialduraren bortxaz alditxar bilhakatu bainintzen!...

»Nere baithara bihurtu nintzenean, axoa eta nere lagunak ere aspal-di guanak behar zituan izan eskolatik. Ez nian ikhusi errienta ere, eta ahal nuen bezala altxaturik etzina nindagon lekhitik, guan ninduan etxera, arrolaka, ederki umatua, yuramentu egiten nuelarik ez nintzela segurki gehiago bide-hegietako aran ondoen gainerat iganen!...

»Horra, Pello, nola abila izateak, batzuetan on bada, bertzetan ez duen ondorio onik!...»

6en KAPITULA

PIARRES ADAME OLHETAN. HAREN OMORE ONA

Piarres Adamek bere hurreko bigarren hitztorio hori akhabatu zue-
nekotz, hurbil ginen Olhetatik; bortz ehun bergetan bezala, eta, gure
ezkerreko aldetik, bidearen hegian zen sasi handi baten ondora heltzean,
nere aldera itzulirik, Piarres hor hasten da oihuka:

«Kontu, Pello, kontu!... Har makhila! Hemen dituk exaiak!...» Eta,
denbora berean, bere makhila gorria buruaren gainetik birundan dabilka-
larik, hurbiltzen da, saltoka, sasi hortara, boz ikharagarri batekin oihu egi-
ten duelarik: «Axut! muthikoak, axut!»

Nik, gibelaxago gelditua nindagon lekhitik, ikhusten ditut orduan
sasitik atheratzen, lehenik, bi zizpa-kanoen muthurrak!... zeinek, aithor-
tzen dut, ez baininduten guti izitu... eta, gero, bi gizon bizardun, zeinek
gutiago izitu baininduten, batean ezagutu nuelakotz nere anaya. Laster
yakindu nuen bertze gizon bizardun hori Piarresen iloba zela, familiako
aita prestu bat, eta, nere anaya bezala, gobernamentuko gizona. Biak gure
bidera ethorriak ziren, ez segurki xede gaiztoarekin, bainan hoberenarekin.

Geroztik galdegin izan diot nere buruari nola othe zakien Piarresek
gure bi ahaideak sasi haren gibelean kausitzen zirela; dudarik gabe, berak
erraten zuen bezala, sudur handiko gizona zelakotz?...

Piarresek, zenbait salto eta burfurien medioz, exaieri harmak pausa-
razi ondoan, heyekin bakea egin zuenean, yauntzi gintuen biek gure mari-
pulisak, eta Piarresek, espartinak khendurik, zapata eta galtzerdi ederrak
soinean ezarri.

Gero sartu ginen, lauak batean, lerro-lerro, Olhetako plazan, erran
nahi baita hiru edo lau etxe gisakoen artean, zeinek iduri baitzuten elkha-
rri gibel aldea erakusten zutela, behar bada elkharrekin hasarre, edo mut-
hur zirelakotz.

Gure ahaiden egoitza, zeina baitzen Kaserna, Olhetako plaza prin-
zipaletik berrehun bat bergaz oraino urrunago baitzen, eta bertze alde,
aphur baten astia baikinuen bazkal tenorea baino lehen, hantxe, ostatu

batean trikatu ginen eta hartu gintuen denek, Piarresek erreberitu, baz-
kariraino heltzeko indarrak.

Erran gabe doha, irakurtzaile maitea, mahain berean bazkaldu nuela
Piarresekin; eta haren ondoan yarria ere nintzen, gure ahaidekin.

Bazkari ederra ginuela, ez da dudarik; orhoitzen naiz oraino bagin-
tuela tripakiak eta guziak! Piarresek yan baitzituen zitzek osoak, zeren eta
gauza guriak baitzituen bereziki maite, ez bada hortzek trabatzen zutela-
kotz... bainan ez zituelakotz oraino guanik ethorriak! eta, nola batzuetan,
uste gabean, kokoxa behera jausten baitzitzaion herde xorta zenbait, aldi
batez ilobak, errabiarazi nahiz, erran zion Piarresi: «Osaba, emazu kontu!
Herdea darizu kokoxa behera!» Eta Piarresek: «Ah! tontoa! Hobe huke
hik ere herdea balarikik! Ez dakik bada haurreri, hortzak ethortzean, has-
ten zaiotela herdea?...»

Ederki bazkaldu ginuela, erran gabe doha, bainan yanhari eta edari
hoberenek baino on gehiago egin zarotaten niri, Piarresek egin-arazi
zarozkigun irriek.

Eta gero, bazkal ondoan, Olhetako plaza prinzipalera guan gine-
nean?... Urthe hartan, hauzo hartako bestan kausitzeko zoriona izan
zutenak segur naiz orhoitzen direla oraino Piarres Adameren omore
onaz. Nola, lehenago erran dugun bezala, gehienek ezagutzen baitzuten
Piarres, eta hunek ezagutzen baitzituen gehienak, ikhusten zituen guzieri
Piarresek ematen zioten berxu bana, zakizkan aire guzietan.

Hobe dugu lehen bai lehen heltzea Piarresen hitztorioetara eta bera
aditzea mintzatzen. Hargatik erran behar dugu, zenbait hitz laburrez,
Olhetako besta eder hortan bazirela xirola, ttunttuna eta xirribika ere, eta
yotzen zituztela superki muxiko, faldango eta bertze dantza suerte hai-
nit; ilhun nabarrean, gure ahaidetara bildu baino lehen, Piarresek eman
zuen haitada bat borthitza muxikoetan; denak gelditu ziren dantzatik hari
behatzeko. Loria zen ikhustea orduan Piarresek bere makhila gorri letoi-
dun ederra eskuan, zein ederki pikatzen zituen dantza zahar eta eder hor-
tako pontu guziak, ezker eta eskuin biratzen zelarik, aitzinat salto, gibelat
salto... Noizetik noizerat zenbait haiztur ere artean egiten zituelarik.

Azkenean, arras unhatua, izerditua eta porrokatua, guzieri salutzantzia
eder bat egin ondoan, hurbildu zen nere ganat eta erran zarotan: «Pello,
goazen etxerat.»

Afalduxe ginuenean (ezen bazkaldu berriak ginen, eta zenbait eguentzat ongi izateko gisan), etxeko andreak, Piarresak galdeturik, erakuxi zarozkigun guretzat ziren bi oheak ganbara berean.

Axegin hartu zuen Piarresek!... dantzan lehertua zelakotz.

Pipa bethe eta phiztu ondoan, huna nola mintzatu zitzaitean bere ohetik, nik neretik aditzen nuelarik:

«Bihar, bazkal-ondoan, lothuko gaituk, Pello, gure bideari, etxeko alderat, ikhusten baitut nik erranak egiten ditukala orai artean; beraz mut-hiko prestu bat haizela, erranen darozkiat bihar, bidean, nere gaztetasuneko hitztorio eder bat edo bia. Orai nahi baduk, lokhartu baino lehen adituko duk bat laburra, bainan egia, eta gerthatu izan dena Espainian, Madrileko ondoan.

»Idek zatzik beharriak, Pello, eta ez hadila lokhar.»

DON PAXEKO ETA DONA INKARNAZION

«Sekulan gerthutzen bazaik, Pello, guatea Madril deitzen den Espainiako hiri famatura, galde zak non den Puerta de la Luna, eta athe hortarik ilkhi ondoan, ikhusiko duk bidetik ezker, harako, han, mila bat bergetan bezala, etxe multxo bat, haizti eder baten hegian. Haiztiaren erdiko yauregi hura deitzen duk *Ezkur-Jale*, zeina baita seinale bat, yauregi hori egin zutenean, lekhu hortan bazirela eskualdunak; bertzenaz nola izanen zen yauregi hori, deithua Eskurjalen egoitza?..

»Mendeak eta mendeak ditik, Pello, Espainiako errege handi batek, bere populu gaizoaren nekez eta izerdiz, (zuzen zen bezala?) egin-arazi zuela yauregi eder hori, behar zuelakotz, hiritik kanpoan, udako bero handietako, egoitza fresko eta gisako bat, beretzat, bere familiarentzat eta korteko lehen gizon eta emazte gaxoentzat.

»Yauregiaren oinetan den herri ttiki eta pullitak izena dik: Buen-Retiro.

»Denbora hartan Buen-Retiron bizi zituan bi senhar-emazte, senharrak Paxeko, emaztea Inkarnazion. Ez ziteyan haurrik nahiz aspaldi esposatuak ziren. Hauzoko mihi tzarrek erraten ziteyan "damu zela segurki doña Inkarnazionek ez izatea haurrik, zeren, hitzuntzikerian iragateko ordean bere denbora guzia, haurren arthatzen iraganen baitzuen behar bada parte bat."

»Erraten ziteyan ere andre hori, franko nahasia balinbazen emazteki batenzat, Paxeko, bere aldetik, gizon gisa, franko esku zalukoa zela, eta bere burua etxean fierkisko errespetarazten zuela. Zenbaitek erraten ziteyan oraino aditzen zituztela, bereziki igande arraxetan, Inkarnazionen deihadar batzuek?..

»Ah! Inkarnazionek izan balitu besoak eta eskuak hain azkar nola baitzuen mihi abill!... Ba, bainan, nahiz idekia, nahiz hexia, Paxekoren eskua gauza borthitza baitzen ordean? Horra zertako, ezin bertzez, aspaldiko denboretan Inkarnazion bereak golkhoan zagon, bortz aldiz egiten zuelarik bere baithan: "Ago, ago, Paxeko! ethorriko duk orena, hik ere hartuko ditukana hireak eta asto beltzarenak!..."

»Astelehen goiz batez, Andre Inkarnazion, goizean goiz yeikia, bezperako haitadaz oraino naski orhoitzen zelarik, yo harat, yo hunat, hauzoz-hauzo zabilayan, bethi bezala berriketan... Hor ikhasten dik nola, Ezkur-jaleko yauregian, dona Resurrezion, errege eta erreginaren alaba bakharra, hiltzeko menean den, bezperan oilasko hexur bat zintzurran gelditurik!... nola, korteko miriku abilenek ezin athera dezoketen hexur hori andre prinzesari...; eta nola errege eta erregina nigarrez urtzen hari diren!..

»Berri ikharagarri hori ez zuan hain laster barraiatu Buen-Retiroko herrian, non arpegi guziak goibeldu baitziren; xoilki Andre Inkarnazion, aphur bat gogoetan egon eta, beharri gibelean hatz-egiten zuelarik, baziohak haya-haya, yauregiko athera. Athezainak, Inkarnazionek galdeturik, segitzen dik andre hori erregeren lekhaio lehenaren gana. Jaun lekhaioak galdetu dionean zer nahi duen, Inkarnazion mintzatzen zaiok gisa huntan:

»Jaun lekhaioa, orai berean ikhasi dut doña Resurrezion, gure prinzesa maitearen bizia irrisku handian dela, oilasko hexur txar bat dela medio; ez omen baita ere denborarik galtzeko, horra zertako ethorri naitzen, jauna, zuri erratera badela, Buen-Retiron berean miriku bat hainitz abila; hezurretako gauzetan beriziki hainitz aditzen zaiona; neronek frogatua dutalako behin baino gehiagotan, mintzo natzaitzu hola... Miriku horrek izena du Paxeko. Erran behar darotzut ere, yauna, miriku horrek ez duela aithortu nahi mirikua dela. Bizkitartean, segur naiz, nahi badu, berehala sendatuko duela doña Resurrezion maitea. Bihotz onez obeditu nahi ez badu, lau edo bortz gizonen makhila mehetto banekin, eman dezotela zurra-aldi bat ona, eta ikhusiko duzu nola sendatuko duen eria!..»

«Hola mintzatu ondoan, Andre Inkarnazion, bereak golkhoan, eta irri falxo bat ezpainenetan, bazohak etxera, eta ez zuan iragan oraino oren erdi bat, non korteko bi yaun handi ethorri baitziren, erregeren partez, don Paxekoren bilha.

»Paxeko gaizoa, sekulako harritua jaun erregek egiten dion ohoreaz, aphaizten duk ahalik ederkiena, handi-handiengan, eta, segitzen ditik bi jaun hoyek, Andre Inkarnazionek irri ederrik egiten duelarik segurki leiho gibelean gordea dagon xokotik!...

»Yauregira heldu diren bezain sarri, jaun lekhaio lehenak sar-arazten dik Paxeko ganbara eder batean, eta, nola ez baitzen denborarik galtzeko solas alferretan, erraten zio berehala:

»—Paxeko, nahi duzu, bai ala ez, erregeren alaba sendatu?

»Paxekok errepusta:

»—Nola senda dezaket nik erregeren alaba edo bertzerik ere, mirikua ez naizenaz geroztik?...

»—Hox! aski solas, dio jaun lekhaioak, nahi duzu, bai ala ez, andre Prinzesa sendatu?

»Paxekok:

»—Bainan ordean, erraten darotzut, yauna, ez naizela...

»Orduan, Paxekori mintzatzeko ere denborarik gehiago utzi gabe, jaun lekhaioak egiten dik kheinu bat eta, bet-betan, lau gizon atheratzen dituk lau aldetarik, haga luze bana eskuetan, eta hantxe hasten pinpanpa, yo eta yo, Paxeko gaizoaren zurratzen, yotzen dutelarik, batek bizkarrean, bertzeak aztaletan, bertze batek errainenetan, laugarrenak beheraxago...

»Paxeko orduan deihadarka: "Ai, ai ai! ai, ai, ail!..."

»Nola doña Resurrezion aldeko ganbara eder batean baitzen bere aita errege eta ama erreginarekin, galdetzen dik zer diren oihi izigarri hoyek, eta bere aita jaunak erran dioenean oihi hoyek direla miriku handi baten deihadarrak, Andre Prinsesak gauza hori hain bitzia kausitzen dik non hasten baita kar-kar-kar irriz, eta, krik! hor heldu zaiok ahora zintzurean gelditua zuen hezurra!...

»Orduan, errege jauna, hezurra eskuan harturik, baziohak lasterka Paxeko gaizoa oihuka hari den lekhura eta ikusten dik gero eta gehiago umatzen hari dutela!

»—Geldi! —egiten dik oihi jaun erregek—Geldi! Sendatu du!... Sendatu du!...»

»Eta denbora berean hartzen dik Paxeko bere besoetan eta tinkatzen hainbertzetaraino, non Paxekok uste izan baitzuen, bertzek zurratu ondolan, jaun horrek itho nahi zuela!... Zer axegina izan zuen gero, jaun erregek, besarkatu eta, erran zionean: "Milesker, don Paxeko, milesker! Biba zu! bai, biba zu, segurki! Ez nuen uste bazela nere erresuma guzian, ez eta ere bertzetan, zure negurriko, zure abileziako miriku bat! Nahi dut izan zaitezten, hemendik aitzinat, nere korteko miriku lehena! Zato, don Paxeko, zato, sendatu duzun eriaren besarkatzera, eta emozu ere musu pare bat andre erreginari!..."

»Horra, Pello, zer gisetan emazte baten malefizioak ezagut-arazi zuen Espainiak egundaino izan duen mirikurik handiena!

»Gero, don Paxekoren sariztatzeko merezi zuen bezala, errege yaunak nahi izan zian miriku handi hori bizi zadin kortean bere emazte doña Inkarnazionekin, eta egin zian don Paxeko ez zakiat zenbat yauregi, ontasun eta miliunen yabe, naski berak ere aise irabaziak zituelakotz?...»

Piarres, hitztorio hori akhabatu eta argia hil ondoan, lokhartu zen, eta ni ere ba.

7en KAPITULA

BESTA HIRUGARRENA OLHETAN

Biharamun goizean, zazpi orenak ez ziren urrun behar izan ni atzarri nintzenekotz. Behatu nuen berehala Piarresen ohera «Egun on» errateko xedearrekin, bainan ez nuen ikhusi, ez Piarresik ohean, ez eta ere piparik bezperan pausatu zuen lekhu.

Egia errateko, lehen mementoan, beldurra izan nuen ni gabe hartu othe zuen bedere Sarako bidea; bainan, nola Piarres esperientzia handiko gizona baitzen, eta, dudarik gabe, goizean goiz yeikirik, ganbaratik athera baino lehen, ohartu baitzen lo nindagola kintaleko harri bat bezala, amoreak gatik eta uste izan ez nezan guan zela etxera ni han utzirik, ezarri zituen bere makhila eta maripulisa, bat bertzearen aldean, ohearen zangoetan, nik, atzartzean, berehala ikhusteko gisan.

Atzarri bezein laster ohetik salto egin nuen, eta, beztitzen hari nintzelarik, aditu nuen Piarres norbaitekin gorasko mintzo zela, haserre balitz bezala. Bigarren boza iduritu zitzaitan haren ilobarena zela. Dudarik gabe elkharren kitzikatzen hari ziren, bethi bezala, irri egiteko; eta, ni, beztitu eta, hek ziren lekhu, sukhaldera, guan nintzenean, ilobak erraten zion osabari:

—Zer! osaba, zureak gehiago dire naski oraino, atzo arraxean ereman duzun bizia ereman ondoan?... Ez zare ahalkatzen, zure adinean, plaza publikoan dantzan haritzeko?... Zer erran behar dute ezagutzen nauten yende onek, yakiten dutenean nere osaba zarela?...

Piarresek:

—Ago ixilik, iloba, ago ixilik! Atzo ni dantzatzen ikhusi nautenek, zerbait aditzen bazaiote, yakiten dutenean hire osaba naizela, erranen ditek merezi dukan baino ohore handiagoa dukala ni bezalako osaba baten iloba izatea, eta, hi bezala mintzatzen direnak, hi iduri hauten zoro handi batzuek izanen dituk!... Atzemak hori, iloba!...

Gero, ohartu zenean ni ere sukhaldean sartzen nintzela:

—Hor haiz, Pello —erran zarotan Piarresek— hor haiz? Egin duk lo?

Nik:

—Ba yauna; milesker! atzo arraxetik hunat lo bakhar bat egin dut.

—To, hik baino lo gehiago egin diat beraz, ezen egin ditiat bortz edo sei bedere... Egia duk Olhetako eta hauzo-herrietako kukuso eta zimitz guziak nere ohera deithuak eta bilduak zituztela..., dudarik gabe nere erne egon arazteko, edo, behar-bada, nere irex-arazteko?... Urosa nauk, segurki, oraino hemen bainaiz; ezen, utzi banio kukuso edo zimitz bakotxari Piarres Adameren odoletik edo haragitik xoilki untza bat erematera, ez nindukan gehiago ikhusiko, Pello, osorik, ez nere puskarik ere...; argia hil orduko, arranoak eta beleak hiliki bati lotzen diren bezala, azienda izigarri hoyek lothu zaizkitak alde guzietarik asikika, deus ere errespetatu gabe?... Eta, oihurik egin ez badut, yakiten ahal duk, Pello, hiregatik dela... zeren ez baihindutan nahi iratzar-arazi!... Hauk guziak hola dituk... eta ez zakala uste izan azienda hek guziak bere baitharik ethorriak zirela ohe debru hortara, baizik ere xede tzarreko norbaitek harat bil-araziak edo ekharriak...! Batzuek hola arthatzen dituztek beren ahaideak, ikhusten dukan bezala!...

«Hoik guziak hola, Pello, gosalko zak; horako ophor hortan duk hire gosaria; sarri bazkalduko diguk ahalik hobekiena, hemen ez bada, bertze nonbait..., eta, gero, lothuko gaituk Sarako bideari... zenbaitek axegin izanen baitute... eta guk ere ba, Pello?»

Erran gabe doha, Piarresek, ni yeiki baino lehen, eginak zituela gosari tiki eta handiak, eta erreak ere zenbait pipa, ilobak eta biek mokokaaldi franko ematen zutelarik, elkharrekin trinkatuz.

Piarresek berak erraten zuen: ez zuela exai handiagorik adiskideak eta ahaideak baino, eta, elkharrekin zirenean, ez zirela kontent non ez ziren hasarre.

Oharturik berriz ere osaba-ilobak, bethi bezala, piko eta piko hasten zirela, nik irexi nuen lehen-bai-lehen, kilimiliklik, Piarresek erakuxi zarotan ophorraren barnekoa, eta gero, baikinuen, Yainkoari esker, denbora franko iragaiteko bazkarira heldu baino lehen, guan ginen, Piarres eta biak, itzuli baten egitera Berrako mugaraino, eta han, harroka baten hegian, yarri eta, pipa zirikatatu, bethe eta phiztu zuenean, huna nola mintzatu zen Piarres:

«Hi eta ni, Pello, Sarako haurrak gaituk; badakik guretzat ohore handi bat dela hori?... Sara duk herri guzietan maithagarriena eta fama-

tuena; ez nauk hola mintzo segurki, neroni Saratarra naizelakotz... Ez!... gaizki lukek bere buruaz espantu egitea...; bainan, hargatik, batere nere burua goregi altxatu gabe, uste diat erraten ahal dutala Piarres Adame bezalako gizon guti ikhusten dela bazterretan. Ez diat maite mintzatzea, Pello, Yainkoak eman darozkitan dohain handiez, zeren bere baitharik ageri baitire...; bainan erran zukek ez dutala begiratzaille eskasik nabilan lekhuetan.

»Ez duk ikhusi, Pello, atzo berean, Olhetako plaza printzipalean, nori beha zagon bestara ethorria zen yende guzia? Muxikoetan hasi nintzanean, begi guziak nere aldera itzuli zituan!... Bakhotxak haxa ere doidoia hartzen zian, beldurrez den mendren harraboa eginez, hux egin-araz zezan nik egiten nituen piko edo haizurretarik bat!... Han kausitzen ziren guzien bihotzek, bereziki andrenek, nik bezenbat salto egiten ziteyan ! Eta, heronek ere, Pello, segur nauk egiten huela hire baithan: "Zer ohorea guretzat, Saratarrentzat, Piarres Adame gure herritarra izateal!"

»Eta orai gure artean erran zezakeyagu Olhetako bestak besta hixak izanen zirela aurthen, Piarres Adame, Saratarra, han kausitu ez balitz.

»Yainkoak nahi izan dik egundainotik Saran kausi zaitezen gizonik abilenak; hautarik zenbaiten izenak ezagutzen dituk naski, Pello, bainan badiat beldurra ez dakikan, behar bada, zein abilki yokatu zen behin Sarako yaun hauz'aphez bat, zeinak izena baitzuen Erremundegibehere. Hitztorio hau herriko-etxeko liburu handian etzana duk, erakustera emateko bezala Saran, bethitik ez bada, aspaldiko mendetan bedere, ez direla eskas izan gizon abil eta yakinxunak.»

8en KAPITULA

PIARRES ADAMEREN 3en HISTORIA

1555an, Erremundegibehere Sarako hauz'aphezak egin zuen abilezia.

«Mila bortz ehun eta berrogoi eta hamabortza zuan; uda azkena.

»Denbora hartan, Pello, Saratarrak eta Zugarramurdiarrak gerlan zituan, batzuek bertzen kontra. Huna zertako:

»Sarako arthalde bat mugarriz alde hartara alhatzen zenean, Zugarramurdiko artzainek, zeinen nagusiak komentuko fraideak baitziren, franzes arthalde hori, inguruan harturik, erematen ziteyan, aitzinean, fraiden komentura. Orduan, fraiden eskuetaraz geroztik, adio arthaldea Saratarrentzat!

»Sarako artzainek ere, nola erne baitzauden, penxatzen dukan bezala, ikhusten zutenean Zugarramurdiko arthalde bat mugaz alde huntara alhatzen, edo xoilki mugarat hurbiltzen, hek ere inguratzen ziteyan berehala arthalde hori eta ekhartzen Sarako plazara. Gero han, lehenago hamar ardi edo zikiro galdu zituenak, atzematzen zitian hogoi, eta gehiago ere ba, ahal bazuen.

»Ikhusten duk, Pello, holako egitate ixusiak elkharri eginez, Sarak eta Zugarramurdik amodio guti behar zutela izan batek bertzearentzat.

»Bainan nola lehenago ere, orai bezala, bi herri amulxu hoyetako yendeak handizki malxoak eta pazientziadunak baitziren, ez zituan berehalakoan elkharri yokatu. Egia duk bi herri hoyetako yaun hauz'aphezak egiten zituztela beren eginahalak beren herritar malxoen malxoki egon-arazteko.

»Zugarramurdiko hauz'aphezak izena zian Haranxipi; Sarakoak Erremundegibehere. Noizetik noizera, bi yaun hoyek biltzen zituan elkharren ganat, konxeiluko bertze zenbait lagun abilekin; bazkaltzen ziteyan ederki, batean Saran, bertzean Zugarramurdin, denek elkharrekin. Nork pagatzen zuen bazkaria, ez zakiat, Pello; zeren, herriko-etxeko liburuak ez baitu erraten; bazukek hauz'aphezak pagatzen zuten, hala nola konxeilu-

ko gizonak... non ez zuten pagatzen... bertzek?... Bainan, berriz ere, hori ez duk gure egitekoa!... Goazen beraz aitzinat!...

»On duk orai yakin dezakan, Pello, murde Erremundegibehere, Sarako hauz'apheza, herriko aberexuenetarik bat zela; bazitian arthaldeak Larrunen, Ibantelin, Harxurian eta, hox! zokho guzietan.

»Nola bera errotazaina baitzen, muthilez zain-arazten zitian bere arthalde handiak.

»Astelehen goiz batez, argia hasi baino lehenago, heldu zaiok Piarres, Harxuriako artzaina, hax-hantua, erraten diolarik: "Oh! yauna, atzo, arraxalde aphalean, mendiaz bertzaldean nintzelarik antxuekin, Zugarramurdiko fraidek ereman edo ereman-arazi dituzte beren komentura gure berrehun ardiak, beren ahariekin, mugarriez hunatako alhan ziren lekhitik. Ohartu naizen bezein laster, guan naiz Zugarramurdira, eta han ikhusi ditut gure ardiak preso daudela, komentuko korrale handi batean!..."

»Solas hoyek bere nagusiarri erratean, artzain gaizo hori ikharan zagoian, dal-dal-dal, beldurrez nagusia borthizki asaldatuko zen, berri hori ikhastean. Bainan, nola ez da harritzen Piarres, ikusten duenean nagusi hori, asaldatzeko ordean, ez dela den gutiena ere tuntitzen? Baizik ere, eskuineko eskuaz, kopeta pherekatu ondoan, beharri giblean hatz egin eta, irri falxo bat ezpainetan duelarik, erraten diola: "Ongi duk, Piarres; athor nerekin herriko etxera."

»Han, yaun Erremundegibeherek iskribatzen dik letra edo eskutitz bat Zugarramurdiko hauz'aphezari, erraten diolarik: "Adiskide Haranxipi, zato faltarik gabe, lagun bat edo biekin, eguerdi baino lehen; ahate bat salxan, oilo bat eltzean, antzara bat gerrenean eta ni lorietan, zuen beha gaude."

»Ematen zio eskutitz hori Piarresi, erraten diolarik: "Hau eremok berehala Zugarramurdiko yaun hauz'aphezari. Laster egik, Piarres, eta, bidean iragaiten haizelarik, errok Mattin, herriko muthilari, dathorla herriko-etxeko salara hamar orenak baino lehenago."

»Piarres bideari lothu denekotz, yaun hauz'apheza baziohak bere axudantaren ganat, huni erratera zer iragaten den eta zer xede duen.

»Yaun axudanta herriko gizonen artean abilenetarik bat zuan, kasik Erremundegibehere bezein abila; izena zian Lahetxipi.

»Yaun hauz'aphezak erran dionean nola bezperan Zugarramurdiko fraidek ebaxi dioten berrehun buruko arthalde eder bat, eta zer gisetan yokatu gogo duen bere berrehun ardien bertze berrehunekin, ahal badu, atzematuko.

»Lahetxipik tinkatzen zio eskua, erraten diolarik:

»—Biba zu! Erremundegibehere; ez da zu bezalakorik!... Oraintxe ikhusten dut eta aihortzen goraki merezi duzula, nihork baino gehiago, Sarako herri famatuaren aitzindari izatea!... Ethorriko naiz, ni ere, herriko etxera, eta, lagunduko zaitut zure xede handiaren bethetzen!...

»Hola elkar aditu dutenean axudantak eta biek, yaun Erremundegibehere atheratzen duk, eta, nola ez baitzuen batere dudarik egiten Zugarramurdiko hauz'apheza ethorriko zela, eguerdi baino lehen, ahate salxaren, oilo egosiaren eta gerreneko antzararen usainean; nola behar baitzuen ere aitzinetik mintzatu Mattin, herriko muthila, baziohak herriko etxera hamar orenak baino lehenxago; han kausitzen dik Mattin eta huna zer erraten dion:

»—Adi zak, Mattin, eta har ongi buruan erratera nohan hau; denbora laburrik barnean, segurki eguerdi baino lehen, hunat ethorriko dituk Zugarramurdiko hauz'apheza, eta haren lagun bat edo bia; sar-araz zatzik ganbara huntan eta yar-araz horrako alkhi horren gainean; errotek berehala heyekin naizela, eta, orduan, athor heroni, ni, axudantarekin, izanen naizen bigarren ganbara hortara; uste-gabean bezala, utziko duk athea idekia; aditu behar ditek ongi, zer ordena ematen dugun axudantak eta nik.

»Mattin Zugarramurdiarren beha dagolarik lehenbiziko ganbaran, yaun Lahetxipi heldu duk hauz'aphezaren ganat eta sartzen duk bigarren ganbaran.

»Erremundegibeherek hartzen dik eskuan antzara luma xuri bat eta erraten zio bere lagun Lahetxipiri:

»—Lahetxipi, fraidek ez zakitek frantsesa; nik ere ez haintz; are gutiago zakitek eskuara...; ni berriz, ez nauk arras trebe españolean... Iskribatzen baniote latinez?... Zer iduritzen zaik?

»Lahetxipik:

»—Zer! yaun hauz'apheza, badakizu latina ere?

»—Nik, bazakiat zer nahi, behar denean!

»Eta, murde Erremundegibeherek, hitz bakotxa gora-gora erraten duelarik, iskribatzen dik, ezti-eztia, paper plama eder batean:

Canaillibus monaca,
Volatibus moutones!...
Si non renditibus tropotos,
Justicia condemnorum
A rasibus codarum!...

»Zeinak erran nahi baitu eskuaraz:

Fraide xirxilak,
Ebaxi ditutzue gure xikiroak!...
Ez baditutzue gibelat ekhartzen gure
arthaldeak,
Justiziak kondenatuko zaituzte
Beharriak moztuak izatera!...

»Holako latin ederra aditzean, xoratua, Lahetxipik tinkatzen dik jaun hauz'apheza bere besoetan...; Hunek, eskutitza plegatu eta hexi ondoan ostia gorri batekin, ematen zioz adreza hau:

Patri monacorum, Zugarramurdi.
Erran nahi baita:
Zugarramurdiko fraiden aitari.

»Denbora berean, yotzen ditek athean *kask, kask, kask*; Mattinek idekitzen dik athea, sar-arazten ditik bi gizon, eta yar-arazten. Gero, heye-

ri zenbait hitz erran eta boz aphalean, baziohak bigarren ganbararat... Han, jaun hauz'aphezak erraten zioz, alegia aphal, bainan franko gora, ongi aditua izateko:

»Mattin, adi nezak ongi; bazkaldu dukan bezein laster, habil etxez-
etxe, eta errotek ixil-ixila, herriko yende guzieri, nola Baionatik heldu
diren, egun arraxeko, bortz ehun soldadu, beren aitzindariekin, hortzeta-
raino harmatuak; yadanik bidean direla...; Guziek atxik detzatela oheak
prest-presta... Bihar goizean, argitu baino lehen, Sarako gizon guziak yun-
tatuko gaituk harmada horri, eta, guanen gaituk Zugarramurdira guziak
elkharrekin, gure arthalden bilha...; baina, nihork ez dezala deusik
aipha?... Ah! zer irriak egin behar ditugun!!! Uste ziteyan naski
Zugarramurdiarrek, aski zela Sarako arthalden ebastea, gero yabe izate-
ko?... Ageriko duk fraidek, artzainek eta bertze zenbaitek ere, zer itxura
izanen duten, bihar goizean, soka banetarik dilindan ezarri ditugunean!...

»Adi zak oraino hau, Mattin; herritar guzieri mintzatu haizenean ixil-
ixila, habil berehala Zugarramurdiko fraiden komentura eta emok hunako
eskutitz hau, eskutik-eskura, fraiden aita edo yeneralari, aditu nauk
ongi Mattin? Beraz, habil!»

«Jaun hauz'apheza hola mintzatu eta ixildu zenean, Mattin, bazio-
hak, bere gaphelua eskuan, bertze ganbararat, eta han ikhusten ditik,
berak yar-arazi zituen alkhian, gure bi jaun Zugarramurdiarrek, eta, ahan-
tzi izan balu bezala errateko jaun hauz'aphezari, bi jaun hek han kausi-
tzen zirela, itzultzen duk jaun Erremundegibehereen alderat eta erraten
zioz boz erdi aphal batekin: "O, yauna, badu yadanik aphur bat
Zugarramurdiko jaun alkhatea, bere lagun batekin, zure ikhustera etho-
rriak direla; hementxe dire, alkhi baten gainean yarriak!"

»Zer! dio Erremundegibeherek, zer! Bazukek jaun hoyek hor diren
yadanik aphur huntan, eta ez darotak deusik erran, Mattin?»

»Denbora berean, jaun hauz'apheza bere axudantarekin bazohak
Zugarramurdiarretarat, eta sar-arazten ditik konxeiluko salan, Mattin bere
aldetik dohalarik izan dituen manuen bethetzerat.

»Erran gabe zohak, Pello, gure bi jaun hauz'aphezek, beren bi lagu-
nekin, elkharri agur erran ondoan, ez zutela denbora handirik galdu lehe-
nago aiphatu ditugun oilo, ahate eta antzaren ikhustera guateko.

»Herriko liburuek erraten ditek ere: bi Saratarrek hegastin hoyen
hegal eta izter osoak irexi zituztela deskanxurik ederrenean, bi

Zugarramurdiarrek doi-doia hegal punta bat edo bia bakotzak xurgatzen zituztelarik. Gero, erranez, batek emaztea eri zuela, bertzeak haur bat kokolotxarekin, hartu ziteyan biek Zugarramurdiko bidea, debruek ereman balituzte bezala.

»Nahiz badiren lekho bat eta erdi bedere herri batetik bertzerat, ez ziteyan eman xoil oren bat bide horren egiteko, eta sinhesten ahal duk heyen lehen lana, herrirat heltzean, izan zela, ez beren etxetara bainan ba fraiden komentura guatea. Yaun hauz'aphezak erran dioenean zer irrisku izigarrian kausitzen den Zugarramurdiko herria, zorigaitzezko arthalde hura dela medio, fraiden aitak biltzen ditik bere azpiko guziak komentuko kaperarat, eta han yartzen dituk denak othoitzean, noiz eta ere ikhara-garriko martilu kolpe bat yotzen baitute komentuko athean...

»Mattin zuan han, yaun Erremundegibeheren letrarekin... Fraiden aitak berak, lasterka ethorririk, hartzen dik letra hori Mattinen eskuetarik, eta irakurtzen dik artha handi batekin... Gero, erraten zioz Mattini:

»—Habil berehala hire nagusi handi yaun hauz'aphezaren ganat... Habill... laster egik!... eta erroz, nere partez, egun berean, iguzkia sartu den baino lehenago, haren berrehun ardiak bertze berrehunekin eremana izanen direla, gure artzainez, Sarako mugaz bertze alderat.

»Orduan Mattin lotzen duk lasterka bideari, eta hax-hantua, heldu denean Sarako mugarat, han kausitzen ditik, yadanik ethorriak, yaun Erremundegibehere eta Lahetxipi, zeinek yo baitzuten harat dudarik ez zutelakotz komentuko fraiden borondate onaz.

»Mattinek egiten zioz yaun hauz'aphezari fraiden aitaren mandatua hitzez-hitz, eta aphur baten buruan, hor heldu dituk fraiden lau artzain, ekhartzen dituztelarik aitzinean lau ehun ardi Sarako eremuetarat, barkamendu galdetzen dutelarik nagusi fraiden izenean.

»Murde Erremundegibeherek, hartzen ditik hantxe, berrehun ardi-oren ordean, hiru ehun ardi, laugarren ehuna uzten duelarik yeneroski yaun Lahetxipi axudantarentzat eta konxeiluko bertze menbroentzat.

»Ikhusten duk beraz, Pello, egia niola erranez orai bezala lehena-
go ere gizon abil eta yakinxunak ez direla eskas izan Sarako gure herri maitean.»

Piarresek hitztorio hau akhabatu zuen heltzen ginelarik gure ahaiden artera, zeinak gure begira baitzauden mahainean yartzeko.

Hau da, irakurtzaile maitea, Piarres Adame gure adiskide zaharraren haurreko hitztorioen, erran nahi baita, lehen partearen akhabantza.

(Denbora laburrik barnean, berriz hasteko xedea dugu mintzatzen Piarres Adameren gatzetasuneko, bai eta ere zahartasuneko hitztorio zenbaitez.)

J. B. E. SARATARRA